

PREZENTAREA GALINACEELOR (ORD. GALLIFORMES, CLAVES) PRINTRE RESTURILE SCHELETICE COLECTATE DIN SITURI ARHEOLOGICE DE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

O mare parte dintre resturile scheletice colectate din situri arheologice aparținând păsărilor, provine de la speciile ordinului *Galliformes*. Această frecvență relativ ridicată se explică atât prin modul de viață al speciilor respective (sedentare — cu excepția prepeliței — scurmătoare, capacitatea de zbor redusă, greoaie), cât și prin talia relativ mare și carnea gustoasă, reprezentând un vînat preferat pentru om în toate timpurile.

În Europa, ordinul este — și a fost — reprezentat doar prin două două familii: *Tetraonidae* (cunoscută doar prin specii sălbatice) și *Phasianidae* (cuprinzînd multe specii domestice sau semidomestice).

De pe teritoriul României din situri arheologice se cunosc resturi aparținînd următoarelor specii din acest ordin:

Fam. *Tetraonidae* — *Tetrao urogallus* L. (cocoșul de munte), *Lyrurus tetrix* L. (cocoșul de mesteacăn), *Tetrastes bonasia* L. (iepurăș), *Lagopus lagopus* L. (potîrnichea polară), *Lagopus mutus* (Montin) (potîrnichea alpină).

Fam. *Phasianidae* — *Perdix perdix* L. (potîrnichea), *Alectoris graeca* L. (potîrnichea de stîncă), *Coturnix coturnix* L. (prepelița), *Gallus gallus* L. (găina domestică), *Phasianus colchicus* L. (fazanul comun).

Dintre speciile sus menționate, speciile aparținînd genului *Lagopus* au dispărut din avifauna spontană a țării în secolul trecut, iar potîrnichea de stîncă a fost și este cunoscută doar din SV țării (Clisura Dunării), în schimb în timpurile istorice au fost colonizate în Europa — și la noi — specii provenind din Asia (păunul — *Pavo cristatus* L., diferite specii de fazani), Africa (bibilica — *Numida meleagris* L.) și America de Nord (curcanul — *Meleagris gallopavo* L.).

Genul *Francolinus* (Fam. *Phasianidae*) are specii răspîndite în sudul și sud-estul Europei, dar în fauna țării apare doar specia fosilă *Francolinus capeli* Lambrecht, descrisă din pleistocenul inferior de la Betfia (jud. Bihor), de unde se cunosc și alte forme străvechi ale taxonilor actuali, unele aparținînd grupului aflat în discuție: *Tetrao praeurogallus* Janossy, *Lyrurus partium* Kretzoi, *Perdix perdix jurcsaki* Kretzoi, identificate și din Austria, Cehia, Franța, Germania, Polonia, Ungaria, alături de speciile fosile ale genurilor *Lagopus* *Tetrastes*, etc.

O situație aparte o prezintă genul *Gallus*. Cunoscut din multe zone ale Europei — inclusiv din Bazinul Carpatic — din pliocen și pleistocen inferior, dispare din materialele fosile aparținînd pleistocenului mediu și superior și reapare în holocen prin specia actuală, din China pînă în Anglia. Barbara West — Ben-Xiong Zhou publică o lucrare de sinteză privind această problemă în *Jurnal of Archaeological Science* (BEN-XIONG — West 1988, p. 515—535), incluzînd și datele provenite din România.

Identificarea materialului fosil, subfosil și subactual se face pe baza caracterelor morfologice ale tuturor tipurilor de piese scheletice (cu deosebire de alte grupe de vertebrate, la care se utilizează cu preponderență doar anumite tipuri de oase), dar cu mențiunea specială privind oasele membrilor și ale centurii scapulare.

Delimitarea familiilor și ale genurilor se face prin acest mod, folosindu-se

de material comparativ recent. În cazul determinării speciilor alături de caracterele morfologice — mai puțin pregnante deja — un rol important revine măsurătorilor, efectuate pe baza unui model convențional pentru fiecare tip de piesă scheletică.

Având în vedere că în materialul colectat din siturile arheologice — precum și cele din locurile fosilifere — piesele deseori se găsesc într-o stare fragmentată sau deteriorată, se impune efectuarea unor măsurători suplimentare față de cele executate în mod regulat la studiul materialelor actuale (pe piese întregi, ceea ce îngreunează utilizarea unor lucrări de specialitate, de amploare, dar bazate numai pe material recent, la un număr mai mare de exemplare, dar cu puține date utile (K. EBERSDOBLER, 1968; E. KRAFT din 1972, referitoare la datele osteometrice ale speciilor din cele două familii).

În cazul păsărilor, datorită faptului că osificarea pieselor se termină abia la maturizare, exemplarele juvenile neavând caractere morfologice bine conturate sînt practic nedeterminabile. Astfel că piesele provenind de la exemplare adulte au atît caracterele morfologice, cît și dimensiunile tipice speciei, doar în cazul unor specii, existînd un dimorfism sexual evident și în privința dimensiunilor, iar cel morfologic se rezumă la pîntenul cocoșilor de la genul *Gallus*.

Vîrsta materialului identificat a fost determinat prin diferite metode, în primul rînd arheologice. În cazul unor situri s-a utilizat și metoda radiocarbonului (C^{14}) sau metode palinologice, faunistice sau stratigrafice.

Lista siturilor arheologice cu material paleornitologic — cuprinzînd piese scheletice aparținînd galinaceelor — de pe teritoriul României — este următoarea (cu mențiunea vîrstei depozitului):

- Alba Iulia (jud. Alba, epoca romană): *Gallus gallus*;
- Arieșeni (jud. Alba, Casa de Piatră — Peștera Coiba Mare, paleolitic): *Tetrastes bonasia*;
- Aștileu (jud. Bihor — Peștera Igrîța, paleolitic, neolitic, eneolitic, bronz): *Tetrao urogallus*, *Gallus gallus*; — Peștera lui Potriva, Pusta Călățele, eneolitic: *Gallus gallus*;
- Baci (jud. Cluj, neolitic timpuriu): *Gallus gallus*;
- Baia de Fier (jud. Gorj — Peștera Muierii, paleolitic): *Lyrurus tetrix*;
- Bălnaca (jud. Bihor — Peștera din Bălnaca, paleolitic, neolitic — subactual): *Perdix perdix*, *Coturnix coturnix*, *Gallus gallus*;
- Biharea (jud. Bihor, "Cetate", timpuri istorice): — *Tetrao urogallus*, *Gallus gallus*;
- Borosteni (jud. Gorj, Peștera Cioarei, paleolitic): *Lyrurus tetrix*, *Lagopus mutus*, *Coturnix coturnix*;
- Cazanele Mari (jud. Caraș-Severin, Peștera Cuina Turcului, postpaleolitic): *Lyrurus tetrix*, *Tetrao urogallus*;
- Cernavoda (jud. Constanța, Piatra Frecăției, secolele IV—IX): *Gallus gallus*;
- Cladova (jud. Timișoara, neolitic): *Lyrurus tetrix*;
- Găloșpetru (jud. Bihor, Dealul Legii, paleolitic): *Lyrurus tetrix*, *Lagopus lagopus*, *Lagopus mutus*, *Coturnix coturnix*;
- Gîrșu de Criș (jud. Bihor, punctul Aleceu, bronz): *Lyrurus tetrix*;
- Lora (jud. Bihor, Peștera din Piatra Boiului, paleolitic, subactual): *Perdix perdix*, *Gallus gallus*;
- Merești (jud. Harghita, peșteri, paleolitic, neolitic): *Lyrurus tetrix*, *Lagopus lagopus*, *Lagopus mutus*, *Tetrastes bonasia*, *Perdix perdix*, *Gallus gallus*;
- Nandru (jud. Hunedoara, Peștera Curată, paleolitic): *Lyrurus tetrix*, *Lagopus mutus*;
- Nucet (jud. Bihor, Peștera Fînațe, timpuri istorice): *Gallus gallus*;

- Ohaba Ponor (jud. Hunedoara, Peștera de la Bordul Mare, paleolitic, neolitic): *Lagopus lagopus*, *Lagopus mutus*, *Coturnix coturnix*, *Gallus gallus*;
- Oradea (jud. Bihor, punctul Salca, neolitic): *Gallus gallus*;
- Pața (jud. Timișoara, stațiune neolitică): *Gallus gallus*;
- Peștiș (jud. Bihor, Peștera Piatra Jurcoaii, neolitic): *Lyrurus tetrrix*, *Gallus gallus*;
- Petrești (jud. Cluj, Cheile Turzii — Peștera Binder, paleolitic, neolitic; — Peștera Romboidală, neolitic): *Lyrurus tetrrix*, *Gallus gallus*;
- Rîpa (jud. Bihor, paleolitic): *Tetrao urogallus*, *Lyrurus tetrrix*, *Lagopus lagopus*, *Lagopus mutus*, *Coturnix coturnix*;
- Rîșnov (jud. Brașov, Peștera Gura Cheii, paleolitic): *Lyrurus tetrrix*, *Lagopus lagopus*, *Lagopus mutus*;
- Sarmizegetusa (jud. Hunedoara, epoca romană): *Gallus gallus*;
- Sighiștea (jud. Bihor, Peștera Tibocoiaia, Drăcoiaia, Cornii, D. Blidarului, paleolitic, subactual): *Lyrurus tetrrix*, *Perdix perdix*, *Coturnix coturnix*, *Gallus gallus*;
- Șuncuiș (jud. Bihor, Peștera Izbîndiș, Napisteleu, paleolitic, neolitic): *Tetrao urogallus*, *Lyrurus tetrrix*, *Lagopus lagopus*, *Tetrastes bonasia*, *Perdix perdix*, *Gallus gallus*;
- Subpiatră (jud. Bihor, peștera, subactual): *Gallus gallus*;
- Tîrgușor (jud. Constanța, peșteri, timpurii istorice): *Gallus gallus*, *Perdix perdix*;
- Tureni-Săndulești (jud. Cluj, Peșteri din Cheile Tureni, neolitic): *Lyrurus tetrrix*, *Gallus gallus*;
- Vadu Crișului (jud. Bihor, Peștera Devențului și alte peșteri, neolitic, subactual): *Tetrastes bonasia*, *Lagopus mutus*, *Perdix perdix*, *Gallus gallus*;
- Valea lui Mihai (jud. Bihor, stațiune preistorică, bronz): *Gallus gallus*.

Tabelele cu datele osteometrice la sfîrșitul lucrării cuprind următoarele semne convenționale la cele nouă tipuri de piese scheletice tratate:

- A — lungimea maximă a piesei întregi;
- B — lungimea minimă a piesei sau lungimea epifizei proximale;
- C — lățimea epifizei proximale;
- D — grosimea epifizei proximale;
- E — lățimea minimă a diafizei;
- F — lățimea epifizei distale;
- G — grosimea epifizei distale;
- n — numărul exemplarelor măsurate.

În urma studierii materialului identificat, precum și a tabelelor întocmite, putem face următoarele constatări:

— posedăm date privind prezența acestor specii în situri arheologice — de vîrstă diferită, variind între paleolitic pînă în timpurile istorice — în 32 de localități, situate în zece județe (Alba, Brașov, Caraș-Severin, Cluj Constanța, Gorj, Harghita, Hunedoara, Timiș, Bihor);

— au fost identificate și determinate 452 de piese, aparținînd la cele opt specii tratate, la cele nouă piese scheletice aflate în discuție, doar ele dau date biometrice comparabile);

— caracterelor osteologice ale materialelor provenite din situri arheologice nu diferă considerabil de cele din colecția comparativă recentă; doar în cazul speciei *Gallus* la materiale mai vechi (de exemplu, din Peștera Devențului — Vadu Crișului) se observă o pneumatizare mai accentuată a pieselor decît la materiale mai tinere sau cele actuale, ceea ce o putem considera ca o dovadă a unei capacități de zbor mai dezvoltate în comparație cu rasele de găini actuale, chiar comune;

— în privința dimensiunilor, parametrii, în general, se încadrează printre limitele constatate la un număr mare de exemplare actuale, dar se evidențiază destul de pregnant o robustețe mai mare a pieselor fosile și subfosile, mai cu seamă în privința diafizei oaselor (E); în cazul speciei *Gallus* pieselor provenite din situri neolitice sau de vîrsta bronzului în general (nu totdeauna) de talie mai mică decît cele din depozite mai tinere;

— din punct de vedere faunistic, precum și a răspîndirii unor specii pe teritoriul țării, datele obținute ne furnizează unele date interesante: se poate constata o destul de largă răspîndire a celor două specii de tetraonide *Tetrao* și *Lyrurus*), astăzi cantonate doar în zonele montane greu accesibile, iar chiar și în timpurile istorice ele erau vîinate și pe zona colinară și pe șes;

— din analiza prezenței tetraonidelor de talie mai mică (*Lagopus*, *Tetrates*) în Bazinul Carpatic (și nu numai din situri arheologice) se constată că reprezentanții genului *Lagopus* indică o fază mai răcoroasă, iar ierunca o fază mai caldă; prezența celor două genuri în același loc indică proveniența materialului din cel puțin două faze diferite;

— unele materiale — prezentate și în această lucrare — provin din locuri fosilifere (pleistocene superioare sau holocene), care figurează pe lista siturilor arheologice — furnizînd dovezile viețuirii omului preistoric în același locuri, dar fără siguranța ca materialele determinante parvin în urma activității umane (de exemplu: Peștera Coiba Mare, Arieșeni sau Peștera Drăcoaia, Tibocoia din Valea Sighiștelului, etc.).

EUGEN KESSLER

Specia	Proveniența	Obs.	Nr. exempl.	A	B	C	D	E	F	G
--------	-------------	------	----------------	---	---	---	---	---	---	---

1. Coracoid

Tetrao urogal- lus	rec.	cocoș	12	84,4- 89,6			11		27,6- 31	23- 27,5
	rec.	găină	11	63,4- 69,5					18,3- 23	17,2- 19,8
	Rîpa	fos.	4				10,5		12,5- 23	17- 19,5
Lyrurus tetrax	rec.	cocoș	5	57-63					19- 21,6	14-17
	rec.	găină	14	52,2- 54,7					17- 18,8	13-15
	Baia de Fier	fos.	1	62,7			7,8			15,1
	Boroșteni	fos.	1				8,3			
Lagopus mutus	rec.		27	36,6- 43,8					13,8- 17,6	11-16
	Ohaba	fos.	1	41,8			5,8	4,2		
	Rîșnov	fos.	1	42,8					15,9	11,6
Lagopus lagopus	rec.		34	40,2- 47,1					14,4- 18	12-15
	Rîpa	fos.	1							12,6
Tetrastes bonasia	rec.		21	35,4- 40,2		7	5,4	3,7	12- 13,9	8,8-10
	Coiba Mare	fos.	8	37,4- 38,1		6,7- 8,1	4,6- 5,6	3,7- 3,9	2,5- 13,9	9-9,9
	Drăcoaia	s.fos.	1			8		4	13,3	10
Perdix perdix	rec.		48	35- 40,6		7,8	6,3	3,2	11,7- 18,6	8,9
	Drăcoaia	s.fos.	1			8		4	13,3	10
	Lorău	s.fos.	1				5,8			
Coturnix coturnix	rec.		3			3,8- 4,1	2,5- 2,9	2,1		
	Rîpa	fos.	2			3,9-4	2,6- 2,9	2-2,1		
	Boroșteni	fos.	1			4,4				
Gallus gallus	Vadu Criș	neol.	3	44,2- 46		7,9- 8,1	5-5,3	4,1- 4,2	9,6- 15,2	13,5
	Șuncuiș	s.fos.	2	44-58		8,8-11	7,2	6	13	
	Bălnaca	s. fos.	4	53- 59,5		7-7,8	7,2- 7,8	5,4- 7,3	14,7	12,8
	Cernavodă	sec. IV-X	16	46,8- 57,7		7,8- 10,8	5,5- 7,8	4,2- 5,6	13,3- 15,8	9,6- 12,2

Specia	Proveniența	Obs.	Nr. exempl.	A	B	C	D	E	F	G
	Chei Turzii	neol.	2	46,8-54,6		8,3-9	5,9-6,1	4,8-5	12,7-13,5	10,2-11,7
	Alba Iulia	ep. română	2			8,5-9,1	5,9-6	5		

2. Scapula

Tetrao urogallus	rec.	cocoș	12	106,9-119,3	20,3-21,1			9-11,2		
	rec.	găină	11	84-92,5	14,4-17,3			6-7,8		
Lyrurus tetrix	rec.	cocoș	5	77-86,7	13,4-15,2			5,5-7,1		
	rec.	găină	14	70-73,7	12-14,4			5-6		
	Galospetreu	fos.	1		14,4					
	Rîpa	fos.	5	70,8	14,5-15			6-6,7		
Lagopus mutus	rec.		27	52,6-66,3	9,1-10,5			3,5-3,8		
Lagopus lagopus	rec.		34	57,9-66,8	9,3-11,5			4,3-5,4		
	Rîșnov	fos.	1					4,6		
Tetrastes bonasia	rec.		21	50,7-55,6	8,2-9,8			3,7-4,2		
	Napișteleu	s.fos.	1		10			3,9		
	Drăcoia	s.fos.	1		9			3,5		
	Coiba Mare	fos.	6	51,9-55,2	9,5-9,8			3,6-4		
Perdix perdix	rec.		45	49,8-55,5	8-9,2			3,1-3,9		
	Bălnaca	s.fos.	1	46,3	8,6			3,2		
Gallus gallus	Șuncuiș	s.fos.	2	67	13			4,5-5,3		
	Cernavodă	sec. IV-X	1		11,3			4,1		

3. Humerus

Tetrao urogallus	rec.	cocoș	12	120,6-130		32,4-34,8		11,1-13	23,5-25,4	
	rec.	găină	11	87-104,9		22,1-26,6		7,5-10	16,9-20	

Specia	Proveniența	Obs.	Nr. exempl.	A	B	C	D	E	F	G
	Gret	s.fos.	1					10,2		
Lyrurus tetrax	rec.	cocoș		79,9- 85,6		21,1- 22,8		7,2-8	15- 16,1	
	rec.	găină		71- 75,6		18,2- 19,9		6,2- 7,5	13,6- 14,2	
	Rîpa	fos.	3	85,6		22,8- 23,2		8-8,4	15,8- 16,1	
	Tureni	neol.	1					8,1	16,4	
	Merești	fos.	1	84,5		23,6		7,8	15,8	
	Galospetreu	fos.	2					7,8- 8,4	15,2	
Lagopus lagopus	rec.		34	56,2- 64,5		14,7- 17,3		4,9- 6,3	11- 12,4	
	Rîpa	fos.	3	62,6		17,3- 17,8		6-6,5	12- 12,8	
	Izbîndiș	fos.	1						12,6	
Lagopus mutus	rec.		27	52,9- 59,8		13,8- 15,9		4,5- 5,5	10,1- 11,8	
	Rîșnov	fos.	1					5	9,5	
	Galospetreu	fos.	1					4,6		
Tetrastes bonasia	rec.		21	45,7- 51,6		12,9- 14,3		4,6- 5,3	9,4- 10,5	
	Vadu Criș	s.fos.	1	49,8		14,7		5,1	10,3	
	Coiba Mare	fos.	13	46,9- 49,8		13,3- 14,8		4,9- 5,6	9,9- 10,5	
Perdix perdix	rec.		48	47- 51,4		12,4- 14,5		3,9-5	9,1- 10,6	
	Lorau	s.fos.	4	49,2		12,8- 13,5		4,4	9,6-9,9	
	Șuncuiș	s.fos.	2			12,7- 13				
Coturnix coturnix	rec.		2					2,1- 2,2	4,9-5,1	
	Rîpa	fos.	1					2,2	5	
Gallus gallus	Vadu Criș	s.fos.	1					5,4	12,2	
	Gret.	s.fos.	1					5,9	13	
	Șuncuiș	s.fos.	2	76,4		19- 20,6		7,2	17,2	
	Ohaba	s.fos.	1	68,3		18,2		5,9	14	
	Sighiștel	s.fos.	1					6,8	15,3	
	Subpiatră	s.fos.	1					6,5	13,7	

Specia	Proveniența	Obs.	Nr. exempl.	A	B	C	D	E	F	G
	Cernavodă	s.fos.	13	54,6- 77,3		15,9- 21		5,5- 7,3	11,8- 16,4	
	Baciu	neol.	1			18,4		6,8		
	Alba Iulia	ep. rom.	2						14,9- 16	

4. Cubitus

Tetrao urogal- lus	rec.	cocoș	12	123- 133,9	13,5- 15,8	16,2- 17,8	22,3- 24,1	8,5- 10,6	15-17	
	rec.	găină	11	87,3	9,2- 11,6	11,5- 13,6	15,3- 18,1	6,7- 7,8	11,4- 13,2	
	Cuina Turc.	s.fos.	1		11,2	14	17,1			
Lyrurus tetrax	rec.	cocoș	5	76,5- 80,4	8,8-10	10,1- 11,3	13,9- 14,9	6-6,5	10- 10,9	
	rec.	găină	14	68,2- 71,5	7,6-10	9-9,5	12- 13,1	4,9- 5,7	9-9,5	
	Boroșteni	fos.	1		9,4	10,4	14,3	4,7		
	Galospetreu	fos.	2	79,2	10,7	10,7	14,1	5,5- 5,7	9,5-9,6	
	Giriș	neol.	1					5,8	9,6	
	Rîpa	fos.	3					5,6- 6,3	9,8- 11,8	
Lagopus mutus	rec.		27	51-60	5,7- 6,6	6,7- 8,2	9,1- 10,9	3-3,4	6,8-8,1	
Lagopus lagopus	rec.		37	53,9- 61,3	6-6,9	7,3- 8,8	9,8- 11,1	3,1- 3,9	7,4-8,5	
	Nandru	fos.	1					3,9	6,9	
	Merești	fos.	1	61,9		8,2	11,8		8,7	
	Rîșnov	fos.	1					4,2		
	Someș Rece	fos.	1					4,3	7,3	
	Rîpa	fos.	2	60-61	7-7,6	7,2- 7,6	9,8- 10,5	4,1- 4,3	7,5-8,2	
Tetrastes bonasia	rec.		21	43,5- 46,5	5,1- 6,5	6,3- 6,9	8,4- 9,3	2,7- 3,1	6,5-7,2	
	Drăcoia	s.fos.	1						6,8	
	Merești	s.fos.	1	46,2	7	6,4	8,2	3,6	6,9	
	Coiba Mare	fos.	10	44,2- 48,8	6,6- 7,2	5,9- 6,6	8,5- 9,2	3,5- 3,9	6,5-7,3	
Perdix perdix	rec.		48	42- 46,8	5,2- 6,4	5,9-7	8,1- 8,8	2,4- 2,9	6,2-6,8	
	Lorău	s.fos.	3		5,1	6	7,5	3	6,2-6,4	

Specia	Proveniența	Obs.	Nr. exempl.	A	B	C	D	E	F	G
Coturnix coturnix	rec.		1	30,4	3,9	4,4	5,1	1,7	3,7	
	Rîpa	fos.	3	29,8-30,1	3,4-3,5	4,4,2	4,8-5	2,1-2,4	3,5-3,8	
	Galospetreu	fos.	1	29	3,7	3,2	4,6	2	3,5	
Gallus gallus	Sighiștel	s.fos.	2	70,5	10,4	7,7-9,7	10,3-13,2	5,7	10	
	Șuncuiș	s.fos.	4	60	11,5-12,2	9,4-10,6	14,4-14,7	5-5,6	10,5	
	Nucet	t. ist.	1	78	11,3	9,8	14,2	5,3	11	
	Bălnaca	s.fos.	3	76,3-77,1	11,2-12	9,1-9,8	13,8-14,2	6,1-6,6	10,2-10,7	
	Merești	s.fos.	1	56						
	Oradea	neol.	1	61		7,8	10,5	4,5	9,5	
	Cernavodă	sec. IV-X	10	57,9-72,4	8,3-11,1	7,2-9,2	10,8-13,5	4,8-6,1	8-9,8	
	Tureni	neol.	1					4,7	8,3	
	Pața	neol.	1					5,6	9,7	

5. Radius

Tetrao urogallus	rec.	cocoș	12	110,5-121,5		7,6-8,6	8,9-9,6	4,9-6,2	10,6-12,6	
	rec.	găină	11	99,2-95,5		5,7-6,4	6,2-7,1	3,2-4,3	7,7-9,1	
	Cuina Turc.	s.fos.	1						10,5	
	Rîpa	fos.	4	95,8-96,4		5,7-6,3		4,5	9,2	
Lyrurus tetrix	rec.	cocoș	5	69,7		4,8-5,3	5,4-6,2	3,4-4,1	7,1-7,6	
	rec.	găină	14	61,3-65		4,1-4,9	5-5,3	2,3-3,4	6-6,5	
	Galospetreu	fos.	1	71,7		5,5	5	3,4	7,1	
Lagopus mutus	rec.		27	46,8-53,2		3,3-3,8	3,9-4,5	1,9-2,3	4,7-5,5	
	Rîpa	fos.	1						4,8	
Lagopus lagopus	rec.		34	48,5-55,4		3,4-4,1	4,4-4,7	1,8-2,5	4,9-5,8	
	Rîșnov	fos.	1			3,5	4,5	2		
	Ohaba	fos.	1	58,7		3,4	4,2	2,2	5,7	
Tetrastes bonasia	rec.		21	38,4-44,2		3-3,4	3,1-4,1	1,8-2	4,5-5	

Specia	Proveniența	Obs.	Nr. exempl.	A	B	C	D	E	F	G
	Napișteleu	s.fos.	1					2,1	5,1	
	Vadu Criș	s.fos.	1					2,1		
	Coiba Mare	fos.	6	40,1-42,4		3,2-3,5	3,7-4,2	2-2,2	4,8-5	
Perdix perdix	rec.		48	37,5-42		3,1-3,6	3,6-4,2	1,7-2,1	4,4-5	
	Vadu Criș	s.fos.	1						5,1	
Coturnix coturnix	rec.		1	27,6		2	2,5	1,2	3	
	Rîpa	fos.	3	26		1,8	2,1-2,2	0,8-1	2,3	
Gallus gallus	Sighiștel	s.fos.	2	67,4		5,3	5,6	3	6,9-7	
	Cernavodă	sec. IV-X	8	55,2-72,5						

6. Carpometacarp

Tetrao urogallus	rec.	cocoș	12	66,5-71,3		20,6-22		13,3-15	13,5-15	
	rec.	găină	11	48,2-58,4		14-16,8		10-11,5	9,8-11,2	
	Rîpa	fos.	5	62,8-64,3		15-16		10-10,5	9,9-11	
	Șuncuiuș		1						12,5	
Lyrurus tetrix	rec.	cocoș	5	43-46,2		11,7-14		8,7-9,5	8,6-10	
	rec.	găină	14	38,9-40,8		10,5-12		7,4-8,4	7,9-8,5	
	Baia de Fier	fos.	1	46,8		13,3		9,4	8,8	
	Boroșteni	fos.	2	41,2-46						
	Galospetreu	fos.	1	44,4		13		9	10,5	
	Rîpa	fos.	2	41,2-45,4		11,6-13,4				
	Izbîndiș	fos.	3	40-40,1		10,8-11,5			7,8-8,2	
Lagopus mutus	rec.		27	29,7-34,4		8,6-10,3		5,9-7	5,8-7	
	Ohaba	fos.	1			9,3				
	Boroșteni	fos.	1			9,4				
	Rîșnov	fos.	1	32,1		9,4		6,24	6,4	

Specia	Proveniența	Obs.	Nr. exempl.	A	B	C	D	E	F	G
Lagopus lagopus	rec.		34	30,9- 36,1		8,4- 10,6		6,2- 7,4	6,3-7,5	
	Rîșnov	fos.	1	35		8,8		6	8	
	Galospetreu	fos.	2						6,2-7,1	
Tetrastes bonasia	rec.		21	25,6- 29		7,1-9		5,9- 6,9	5,6-6,2	
	Coiba Mare	fos.	1	27,7		8		6,63	6,52	
Perdix perdix	rec.		48	25,3- 28,5		7,8- 8,2		5,4- 6,4	5,1-5,8	
Coturnix coturnix	rec.		1	19,7		5,6		3	3,1	
	Rîpa	fos.	2	18,8		4,4- 5,2			2,8-3	
Gallus gallus	Șuncuș	s.fos.	3	34- 36,8		9,2- 10,8		8,5- 8,6	6,7-7,3	
	Vadu Criș	neol.	1	30,5		8,2		7,8	6,2	
	Alba Iulia	ep. rom.	1			12,15				
	Cernavodă	sec. IV-X	3	40- 41,7		10,9- 12,4		8,2- 10,4	7,2-9,5	

7. Femur

Tetrao urogal- lus	rec.	cocoș	12	102,3- 117,1	99,8- 107,7	22- 24,8	15,2	8,7-11	19,5- 21,9	15,5- 18,1
	rec.	găină	11	79- 92,2	75-87	15-19	11- 12,1	7,1-8	13,6- 15,9	11,1- 13,4
	Rîpa	fos.	1						24,2	20,2
Lyrurus tetrix	rec.	cocoș	5	75,7- 82	72,1- 78	14- 15,6	9,5- 10,8	5,8- 7,1	12,7- 14,5	10,3- 11,6
	rec.	găină	14	68-71	64,6- 67,4	12,2- 13,7	8,3- 9,4	5-5,8	11- 12,1	9-10,2
	Rîpa	fos.	1			12,3	9,8	5,7		
	Izbîndiș	fos.	1						13,1	10,9
	Tureni	s.fos.	1					6,4	12,1	12
	Chei Turzii	fos.	1	62,9	59,3	12,6	11,8	5,8	12,2	10,1
Lagopus mutus	rec.		27	51,7- 56,3	48,5- 52,8			3,5- 4,5	8,1- 9,3	
	Ohaba	fos.	1	53	50,8			3,7	9	
Lagopus lagopus	rec.		34	56,4- 64,5	53,2- 60,2			4,1- 5,4	9,1-9,8	
Tetrastes bonasia	rec.		21	52,2- 59,7	49,4- 54,6			3,2- 4,4	8-8,8	

Specia	Proveniența	Obs.	Nr. exempl.	A	B	C	D	E	F	G
	Drăcoaia	s.fos.	2	54,4	51,2			3,9-4,1	8,2-8,6	
	Merești	s.fos.	1	54,41	52,52			4	8,7	
	Coiba Mare	fos.	10	51,7-55,5	49,6-52,8			4-4,3	8,4-9,3	
Perdix perdix	rec.		48	53-59	49,8-56,2			3,5-4,3	8,4-9,9	
	Drăcoaia	s.fos.	3	54,8	52,7			3,5-4,2	7,7-9,1	
	Lorău		1						8,2	
	Merești	s.fos.	1	54,4	50			4,53	8,77	
Gallus gallus	Valea Iadului	s.fos.	2	82-85	79,3	15	14,7	6,5-6,8	17	14,4
	Vadu Criș	neol.	2	84	79	10,1-17	10,2-15	6-7	17	13,5
	Aștileu	neol.	1	70	66,8	11,5	14,8	6,5	13,8	11,8
	Aștileu	neol.	1	82	77	16,2	15,6	7,4	17	14
	Șuncuiș		4	77,5-85	74,2-79,6	16,2-16,8	13,5-15,4	7-8,2	15,5-17,3	12,8-14,8
	Cernavodă	sec. IV-X	19	67,7-90	62-84,2	10,3-16,3	12,3-17,7	5,3-7,6	12,7-17,7	10,5-13,5
	Baciu	neol.	2			19,4	17,6	8,1-8,5	19,4	17,8

8. Tibiotars

Tetrao urogallus	rec.	cocoș	12	136,5-144,4		24,2-27,7	16,2-18,2	7,3-8,3	15-15,8	
	rec.	găină	11	96,5-113		17-20,3	11,3-13,4	4,8-6,1	10,4-12,2	
	Biharea	s.fos.	1			17,5	12	7,3		
Lyrurus tetrix	rec.	cocoș	4	94,2-103		15,2-18,2	10,5-12	4,9-5,3	9-10,4	
	rec.	găină	15	84,8-88,5		14-15,5	9-10,6	4,1-5,2	8-8,9	
	Rîpa	fos.	1				9,5	5,3		
	Galospetreu	fos.	2					4,4-4,5	9,2	
	Tibocoaia	fos.	1						9,8	
	Merești	s.fos.	1	91,8		14,7	11,6	5,1	9,55	
Lagopus mutus	rec.		27	63,8-72,1		10,5-12,1	6,9-8	2,9-3,4	6,3-7,2	
	Rîpa	fos.	1						6,8	

Specia	Proveniența	Obs.	Nr. exempl.	A	B	C	D	E	F	G
	Someș Rece	fos.	1					4	6,5	
	Ohaba	fos.	1					3,1	6,6	
Lagopus lagopus	rec.		34	71- 81,3		12,1- 14,1	7,8- 9,2	3,3- 4,3	6,9-9,3	
	Rîșnov	fos.	1					3,7	7	
Tetrastes bonasia	rec.		21	68,3- 76		10,7- 11,7	6,5- 7,8	2,9- 3,3	6,3-7,1	
	Merești	s.fos.	2	72,7- 72,8		10,1- 10,7	8-8,2	3,1- 3,2	6,8-6,9	
	Drăcoaia	s.fos.	1					3	6,2	
	Sighiștel	s.fos.	1					2,8	6,8	
	Coiba Mare	fos.	13	68,2- 72,1		10- 11,3	7,1- 8,5	3-3,6	6-7,1	
Perdix perdix	rec.		48	67,6- 74,5		11- 12,6	7-8,1	3,2-4	6,4-7,5	
	Lorău	s.fos.	1					3,8	6,6	
	Gura Dobr.	s.fos.	1					3,2	6,5	
Coturnix coturnix	rec.		1					2,1	4,2	
	Bălnaca	s.fos.	1					2,2	3,8	
Gallus gallus	Biharea	s.act.	1					5,4	9,7	
	Ohaba	s.fos.	4	106- 115,1		17,7- 18	12,4- 14,8	5,2- 6,5	10,2- 12,4	
	Bălnaca	s.fos.	7	104,4- 106,5		15,4- 21	12,4- 14,7	6,1- 6,8	10,1- 11,6	
	Gura Dobr.	s.fos.	1	96,3		14,6	10,9	5,4	9,7	
	Merești	s.fos.	4	96,6- 97,7		14,8	11,2	5,3- 6,2	9,5- 11,5	
	Șuncuiș	s.fos.	6			21,3	14,5	5,4- 7,9	11- 13,2	
	Valea Iadului	s.fos.	1			21,3	14,8	6,4		
	Aștileu	neol.	1	92		15,6		4,6	9	
	Vadu Criș	neol.	3	103,6		22		4,4-7	8-13,3	
	Cernavodă	sec. IV-X	18	95,2- 107,6		13,1- 21,3		4,8- 7,3	9,6- 13,1	
	Baciu	neol.	3			23,1		7,5- 7,6	14,8- 15	

9. Tarsometatars

Tetrao urogalus	rec.	cocoș	13	73- 77,2		15,3- 17,4		6,2- 7,4	16,6- 20	
--------------------	------	-------	----	-------------	--	---------------	--	-------------	-------------	--

Specia	Proveniența	Obs.	Nr. exempl.	A	B	C	D	E	F	G
	rec.	găină	11	50,4- 62,7		11,7- 13,2		4,5- 5,3	12- 14,2	
	Rîpa	fos.	3			13,5- 14,3		7-7,8	18,2	
Lyrurus tetrrix	rec.	cocoș	6	49- 51,5		10- 11,1		4,3-5	11,1- 12	
	rec.	găină	14	43,3- 49,4		9-10,9		3,6- 4,7	9,4- 11,6	
	Nandru	s.fos.	2	46-53						
	Peștiș	s.fos.	1					5	11,76	
	Boroșteni	fos.	2	49,9- 51		10,5- 11,1		4,6- 4,9	11,7- 11,8	
	Rîpa	fos.	1			11,4		4,5		
	Izbîndiș	fos.	2	50,9- 52,2		10,4- 10,5		4,82	11,4- 11,6	
	Rîșnov	fos.	1			9,3		4,2		
Lagopus mutus	rec.		27	30,7- 35,4		6,9-8		2,7- 3,3	6,3-7,6	
	Rîșnov	fos.	1	34,5		7,6		3	8	
	Ohaba	fos.	1	37,3		6,9		2,8	6,8	
	Rîpa	fos.	4	36,8- 37				2,3- 2,5	6-6,3	
Lagopus lagopus	rec.		34	36,6- 42,4		7,6-9		3-3,7	7-8,7	
	Rîpa	fos.	1	41,8		8,8		3,8	8,9	
	Izbîndiș	fos.	1	39				3,8	8,3	
Tetrastes bonasia	rec.		21	34,9- 40,3		6,6- 7,4		2,6- 3,1	6,3-7,4	
	Napișteanu	s.fos.	1	37,9		7		3,2	7,2	
	Coiba Mare	fos.	12	36,4- 38		7-7,9		2,9- 3,3	6,8-8,1	
Perdix perdix	rec.		49	38,3- 48,9		6,9- 7,8		3-3,6	6,9-8,5	
	Șuncuiuș	s.fos.	2	42,4- 42,6		6,7- 6,8		3,2- 3,4	7,8	
	Lorău	s.fos.	2	39,8- 42,4		6,2- 7,3		3,1- 3,3	7,2-7,8	
Coturnix coturnix	rec.		1	27,1		4,4		2,2	5	
	Ohaba	fos.	1					2	5,7	
	Tibocoiaia	fos.	1					1,7	4,7	
	Rîpa	fos.	3	27,2- 28,7		4,8-5		2-2,2	5,2	

Specia	Proveniența	Obs.	Nr. exempl.	A	B	C	D	E	F	G
Gallus gallus	Baciu	neol.	1			16,4				
	Alba Iulia	ep. rom.	1			12,1		•	13,7	
	Vadu Criș	neol.	5	71- 87,4		12,9- 17		4,6-7	10- 18,5	
	Valea lui Mihai	s.fos.	1	63,8		11		5,6	7	
	Peștiș	s.fos.	1					-	12	
	Șuncuiș	s.fos.	2	71,3		12,5		5,4- 5,5	12,6	
	Bălnaca	s.fos.	2	79,8		14,7		7,2- 7,7	13,7	
	Ohaba	s.fos.	1	80		13,8		7,4	13,7	
	Cernavodă	sec. IV-X	13	64,2- 85		10,9- 14,2		5-7,3	11- 13,5	
	Chei Turzii	s.fos.	1	60		11,9		5,8	11	

BIBLIOGRAFIE

BRODKORB, P. 1960 — Catalogue of fossil Birds; Anseriformes through galliformes, 2, *Bulletin of the Florida State Mus. Biol. Sci.* 8/3, p. 196—335.

JANOSSY, D. 1976 — Plio-Pleistocene Bird Remains from the Carpathian Basin I. Galliformes 1, Tetraonidae; II. Galliformes 2, Phasianidae, *Aquila*, Budapest, p. 82—83, 13—36, 29—42.

JURCSAK, T., KESSLER, E. 1973 — Cercetări paleornitologice în România, *Nymphaea*, 1; Oradea, p. 263—300.

JURCSAK, T., KESSLER, E. 1986 — Evoluția avifaunei pe teritoriul României (I), *Crisia*, XVI, p. 577—615.

JURCSAK, T., KESSLER, E. 1987 — II, *Crisia*, XVII, p. 583—609.

JURCSAK, T., KESSLER, E. 1988 — III, *Crisia*, XVIII, p. 647—688.

JUNGBERT, B. 1978—1986 Repertoriul localităților cu descoperiri paleolitice din Transilvania (I—IV), *ActaMN*, XV—XXIII.

KESSLER, E. 1976 — Prezența genului *Gallus* în avifauna fosilă a României, *Nymphaea*, 4, Oradea, p. 133—138.

1981 — Noi date privind avifauna pleistocenă a Văii Ierului, *Nymphaea*, 8—9, Oradea, p. 259—264.

EBERSDOBLER, K. 1968 — Vergleichend morphologische Untersuchungen an Einzelknochen des postkranialen Skeletts in Mitteleuropa vorkommender mittelgroßer Hühnervögel, *Dis München*.

KRAFT, E. 1972 — Vergleichend morphologische Untersuchungen an Einzelknochen nord- und mitteleuropäischer kleinerer Hühnervögel, *Diss. München*.

WEST, B. BEN-XIONG ZHOU — 1988 — Did Chickens go North, New Evidence for Domestication, *Journal of Archaeological Science*, 15, p. 515—533.

THE PRESENCE OF GALLINACEOUS SPECIES (ORD.
GALLIFORMES, CL. *AVES*) IN THE ARCHAEOLOGICAL
SITES OF ROMANIA

(Abstract)

The paper treated the presence of *Galliformidae* species in the archaeological sites of Romania. It presents the accuring species, motivating their relatively frequent apparance.

It is comprise the dimensions of the determinated and the comparative material in nine tables, with nine bone types, and on list of localities with the age of archaeological sites.

The paper ends with a list of conclusions and the presentation of the reference material used.